

آری یا نه؟

بایدها و نبایدهای به کارگیری کتابهای

کمک درسی در آموزش مدرسه‌ای

دکتر اشرف‌السادات شکرباغانی، عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

تصویرگر: سید میثم موسوی

به منظور انجام پژوهشی با هدف «شناخت عوامل مؤثر در استفاده معلمان از کتابهای کمک‌درسی، دلایل استفاده کردن یا استفاده نکردن معلمان از کتابهای کمک‌درسی و نیز ارائه پیشنهادهایی به منظور استفاده بهتر از کتابهای کمک‌درسی در آموزش مدرسه‌ای از دیدگاه مدیران»، ابزار پرسش‌نامه باز پاسخ و نیمه ساختاریافته‌ای شامل ۱۰ سؤال که روایی آنها تأیید شده بود، در گروه‌های درسی متفاوت مجازی (به دلیل شیوع ویروس کرونا و نداشتن دسترسی مستقیم به مدیران) قرار گرفت و از مدیران حاضر در گروه‌ها خواسته شد به پرسش‌های پرسش‌نامه پاسخ دهند و آن را برای مجری این پژوهش ارسال کنند.

۲۱ پاسخ‌نامه از کل کشور در مدت یک هفته دریافت شد. یعنی جامعه آماری این پژوهش مدیران مدرسه‌ها در کل کشور بودند که در شرایط مجازی در دسترس قرار داشتند. از این رو، حجم آماری به‌طور تصادفی ۲۱ مدیر مدرسه از کل کشور شد که در گروه‌های مجازی عضو بودند، در مدرسه‌های دولتی یا غیردولتی در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ مدیریت داشتند و به‌طور آزادانه به پرسش‌نامه در شرایط مجازی پاسخ دادند.

سؤال‌های پرسش‌نامه از این قرار بودند:

- ۱ آیا شما به معلمان توصیه می‌کنید از کتاب‌های کمک‌درسی برای تدریس استفاده کنند؟ توضیح دهید.
 - ۲ آیا شما به معلمان توصیه می‌کنید کتاب‌های کمک‌درسی را به دانش‌آموزانشان معرفی کنند؟ توضیح دهید.
 - ۳ آیا استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی را برای معلم و دانش‌آموزانشان ضروری می‌دانید؟ توضیح دهید.
 - ۴ آیا معلمان مدرسه‌تان اجازه استفاده از هر کتاب کمک‌درسی را به دانش‌آموزانشان می‌دهند؟ چرا؟
 - ۵ آیا دانش‌آموزان از همان کتاب کمک‌درسی که معلمشان به کار می‌گیرند، استفاده می‌کنند؟ چرا؟
 - ۶ آیا قبول دارید استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی اعتمادبه‌نفس را در معلمان و دانش‌آموزان افزایش می‌دهد؟ توضیح دهید.
 - ۷ آیا معلمان مدرسه و یا خودتان، تاکنون در نوشتن کتاب کمک‌درسی همکاری داشته‌اید؟ توضیح دهید.
 - ۸ آیا به‌عنوان مدیر، موافق حل تمرین‌های کتاب درسی در کتاب کمک‌درسی هستید؟ توضیح دهید.
 - ۹ از نظر شما کتاب کمک‌درسی مناسب چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟
 - ۱۰ آیا در زمان کرونا استقبال از کتاب‌های کمک‌درسی افزایش یافته است؟ توضیح دهید.
- در پاسخ به سؤال اول، یعنی استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی برای تدریس، صددرصد مدیران شرکت‌کننده اعلام کردند که از معلمان تقاضا می‌کنند برای تدریس از کتاب‌های کمک‌درسی استفاده کنند.
- در پاسخ به سؤال دوم، یعنی معرفی کتاب‌های کمک‌درسی به دانش‌آموزان، ۹۳/۷۵ درصد از پاسخ‌دهندگان اعلام کردند که از معلمان تقاضا می‌کنند کتاب‌های کمک‌درسی را به دانش‌آموزانشان معرفی کنند.
- در پاسخ به سؤال سوم، یعنی ضروری بودن استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی برای دانش‌آموزان، ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان اعلام کردند به معلمان توصیه می‌کنند کتاب‌های کمک‌درسی مناسب و استانداردسازی‌شده‌ای را که خودشان استفاده می‌کنند، به دانش‌آموزان معرفی کنند.
- در پاسخ به سؤال چهارم، یعنی آیا دانش‌آموزان اجازه دارند از هر کتاب کمک‌درسی استفاده کنند؟ ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان مخالف این موضوع و معتقد بودند کتاب‌های کمک‌درسی را باید معلم معرفی کند و دانش‌آموزان به‌طور سلیقه‌ای نمی‌توانند کتاب

کمک‌درسی را انتخاب کنند. در پاسخ به سؤال پنجم، ۱۰۰ درصد مدیران اعلام کردند که لازم است دانش‌آموزان از همان کتاب کمک‌درسی که معلم بهره می‌گیرد، استفاده کنند.

در پاسخ به سؤال ششم، یعنی افزایش اعتمادبه‌نفس معلم و دانش‌آموزان با استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی، ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان اعلام کردند که استفاده از کتاب‌های کمک‌درسی مناسب و استاندارد، سبب افزایش اعتمادبه‌نفس معلم و دانش‌آموزان می‌شود.

در پاسخ به سؤال هفتم، یعنی همکاری داشتن در نوشتن کتاب کمک‌درسی، ۶/۲۵ درصد از پاسخ‌دهندگان اعلام کردند: خودشان یا معلمان مدرسه‌شان در تألیف کتاب کمک‌درسی همکاری داشته‌اند.

در پاسخ به سؤال هشتم، یعنی درج حل تمرین‌ها کتاب درسی در کتاب کمک‌درسی، ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان مخالف درج حل تمرین‌های کتاب درسی در کتاب‌های کمک‌درسی بودند.

در پاسخ به سؤال نهم، یعنی ویژگی‌های یک کتاب کمک‌درسی مناسب، ۱۰۰ درصد پاسخ‌دهندگان اعتقاد داشتند کتاب کمک‌درسی مناسب باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

- استانداردسازی شده باشد؛
- برای هر مبحث درسی، روش تدریس مناسب را به معلم آموزش دهد؛
- فرصت‌های یادگیری دانش‌آموزان را افزایش دهد؛
- سبب افزایش اعتمادبه‌نفس دانش‌آموزان شود؛
- دارای تمرین‌های ملموس باشد؛
- زیباسازی کتاب در نظر گرفته شود؛
- خلاقیت دانش‌آموزان را افزایش دهد.

در پاسخ به سؤال ۱۰، یعنی میزان استقبال از کتاب‌های کمک‌درسی در دوران شیوع کرونا، ۹۳/۷۵ درصد از پاسخ‌دهندگان اعلام کردند استقبال از کتاب‌های کمک‌درسی در این دوران کاهش یافته است، اما ۶/۲۵ درصد معتقد بودند که استقبال از کتاب‌های کمک‌درسی در شیوع دوران کرونا تغییر نکرده است.

یافته‌ها

یافته‌های به‌دست‌آمده درباره مزیت کتاب‌های کمک‌درسی چنین‌اند:

- برای معلمان تازه‌کار بسیار مفیدند.
- امکان برقراری تعادل در توزیع اطلاعات را برای معلم و دانش‌آموزان فراهم می‌کنند.
- فرصت‌های یادگیری دانش‌آموزان را افزایش می‌دهند.

● اعتمادبه‌نفس معلم و دانش‌آموز را افزایش می‌دهند. در ضمن، در دوران کرونا استقبال معلمان و دانش‌آموزان از کتاب‌های کمک‌درسی افزایش نیافت، بلکه برعکس کاهش یافت. زیرا معلمان و دانش‌آموزان منابع متعدد الکترونیکی را در این ایام به‌طور رایگان در دسترس داشتند.

توصیه‌هایی به مدیران

- استفاده از کتاب‌های درسی مناسب را به معلمانان پیشنهاد کنید.
- از معلمان بخواهید همان کتاب‌های کمک‌درسی را که خودشان می‌شناسند، به دانش‌آموزان معرفی کنند و در استفاده از منابع آموزشی افراط و تفریط نکنند.
- از معلمان بخواهید اجازه ندهند دانش‌آموزان به‌طور سلیقه‌ای کتاب کمک‌درسی تهیه کنند.

بایدهای به کارگیری کتاب‌های کمک‌درسی

- ناشران کتاب‌های کمک‌درسی باید متعهد باشند که به جای دنبال کردن خط سود خود، در حمایت از دانش‌آموزان و معلمان اقدامات بیشتری انجام دهند.
- کتاب‌های کمک‌درسی باید با توجه به محتوای خود، شیوه‌های تدریس با کیفیت را بر اساس استانداردها پشتیبانی کنند.

نبایدهای به کارگیری کتاب‌های کمک‌درسی

- ناشران کتاب‌های کمک‌درسی نباید هدف اصلی‌شان سودجویی باشد.
- کتاب‌های کمک‌درسی نباید جایگزین معلم شوند.
- کتاب‌های کمک‌درسی نباید خلایقیت دانش‌آموزان را از بین ببرند.
- کتاب‌های کمک‌درسی نباید تعامل معلم و دانش‌آموزان را از بین ببرند.

نتیجه‌گیری

رشد سریع به کارگیری کتاب‌های کمک‌درسی از نظر مدیران معطوف به سه عامل است:

۱. دانش ضعیف معلم در یک موضوع خاص، تکمیل کمبود دانش معلمان و تمایل به فراگیری بیشتر آنان؛
 ۲. ضعف محتوایی کتاب درسی؛
 ۳. زمان تدریس کم و نامتناسب برای تدریس محتوای کتاب‌های درسی.
- با توجه به عوامل مذکور، متقاضیان خرید کتاب‌های کمک‌درسی در ایران هر روز بیشتر می‌شوند. به طوری که در خرداد ۱۳۹۶ حدود ۸۲۶ هزار کتاب کمک‌آموزشی دوباره منتشر شده‌اند. با انواع تبلیغات از رسانه‌ها، کتاب‌ها و منابع کمک‌درسی معرفی می‌شوند و در فضای مجازی، کتاب‌ها و منابع کمک‌درسی پایه‌های متفاوت و مثلاً کتاب کمک‌درسی ریاضی چهارم ابتدایی یا کتاب کمک‌درسی فارسی دوم ابتدایی را تبلیغ می‌کنند. این گونه به نظر می‌رسد که خانواده‌ها نیز برای اینکه دانش‌آموزان در مدرسه و آزمون‌ها موفق شوند، این کتاب‌ها را می‌خرند (قاسمی پویا، ۱۳۹۶).

کتاب کمک‌درسی، می‌تواند به معلم کمک کند که آموزش مؤثر داشته باشد. با توجه به شتاب روزافزون علم و فناوری، هر معلمی تا حدی نگران آینده موضوع تخصصی خود به‌عنوان معلم است که چگونه با تعامل علم و نیازها و تمایلات دانش‌آموزان خود کنار بیاید (Lance, Rodney & Hamilton-Pennel, 2000).

پی‌نوشت‌ها

۱. کتاب‌هایی هستند که بر اساس برنامه آموزشی خاصی نوشته می‌شوند و هدف اصلی آن‌ها کمک‌کردن به تحقق اهداف آن برنامه‌ها و کتاب‌های درسی مرتبط است [معاونت سامان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی، ۱۳۹۶: ۲۶ و ۲۷].
2. Babu
3. Riedling
4. Olatunde Yara

منابع

۱. معاونت سامان‌دهی منابع آموزشی و تربیتی (۱۳۹۶). راهنمای تولید کتاب‌های آموزشی فیزیکی. دفتر انتشارات و فناوری آموزشی.
۲. قاسمی، پویا (۱۳۹۶). «بررسی ماجرای کتاب‌های درسی و کمک‌درسی/کتاب کمک‌درسی به خلایقیت دانش‌آموزان کمک نمی‌کند». سایت تحلیلی خبری عصر ایران. ۲۷ تیر.

منابع خارجی در دفتر مجله موجود است.

پیشنهادها

- تدوین استانداردهای کتاب‌های کمک‌درسی در زمره اقدامات ضروری «سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی»، پرچم‌دار استانداردسازی تجهیزات آموزشی قرار گیرد.
- فهرست کتاب‌های کمک‌درسی مناسب و استاندارد شده در اختیار معلمان قرار داده شود.